

35 let chovu zebry Hartmannové (*Equus zebra hartmannae* Matschie, 1898) v Zoo Ústí nad Labem

Ing. Pavel KRÁL

V roce 2010 jsme si připomněli 35. výročí začátku chovu jednoho z našich nejvýznamnějších a nejdéle chovaných zvířat, zebry Hartmannové. V chovu této zebry dosáhla Zoologická zahrada v Ústí nad Labem významných úspěchů, ať už největší chovnou skupinou z evropských zoologických zahrad nebo počtem narozených mláďat, případně vysokým podílem na řízení evropského chovu.

Poddruh zebry Hartmannové (*Equus zebra hartmannae*), pojmenovaný po manželce Dr. George Hartmanna, geografa a badatele, řadíme k druhu zebry horské (*Equus zebra*). Zebra horská patří k 11 recentním druhům rodu *Equus*. V historii naší zoo jsme chovali ještě dva poddruhy zebry stepní (*Equus quagga*). Pár zeber Bohmových (*Equus quagga boehmi*) jsme získali v roce 1970 výměnnou za jiná zvířata. Tyto zebry jsme chovali do roku 1974, kdy byla poslední prodána do jihlavské zoo. Zebru damarskou (*Equus quagga antiquorum*) jsme chovali od roku 1986 na pavilonu „gazelinec“. Pár dovezený ze zoo Praha byl za dva roky doplněn další klisnou. Tyto zebry se u nás nikdy nerozmnožily. V letech 1992–1993 byla klisna odvezena do zoo Krakow a pár do belgického Amougies.

Podle IUCN Red List je zebra Hartmannové řazena mezi taxony zranitelné (VU, C1). Odhadovaný stav zvířat v Namibii se pohybuje okolo 8300 dospělých jedinců. Početní stavy v jihozápadní Angole jsou nejisté. Mezinárodní plemenná kniha uvádí, že k 31.12.2010 bylo chováno v 37 světových institucích 165 zvířat, z toho 56 hřebců a 109 klisen. Chovná skupina 11 zvířat v naší zoo je druhá největší - po Bush Gardens Tampa Bay na Floridě. Další významná skupina těchto zeber se nachází také v české zoologické zahradě – ve Dvoře Králové nad Labem. V obou českých zoo je chováno 13 % světové populace (21 zvířat).

Pro Zoologickou zahradu v Ústí nad Labem byla a je zebra Hartmannové jakési kultovní zvíře. Byla prvním opravdu vzácným zvířetem, prvním krokem zooparku lokální úrovně mezi zoologické zahrady. Jejich pavilon, kde jsou chovány dodnes, se stal první stavbou na nově získaných pozemcích mimo území původního Lumpeparku. Skupina dovezená Ing. Vágnerem zařadila ústeckou zoo na stejnou úroveň se zoologickými zahradami v San Diegu, Mnichově, Paříži nebo Dvoře Králové (Skalka, 1995). V listopadu 1975 bylo zakoupeno dvanáct zvířat, dva hřebci a deset klisen, za celkovou cenu 996 000 korun (83 000 Kčs/kus) ze zoo ve Dvoře Králové nad Labem. Zvířata byla dovezena z karantény této zoo, která byla nedaleko Františkových Lázní. Pocházela z přímého odchyty uskutečněného na jaře 1975 v jihozápadní Africe. V ústecké zoo byl pro ně vybudován pavilon se čtyřmi velkými a dvěma menšími boxy. Zvířata byla po transportu značně plachá a agresivní, bylo rozhodnuto ponechat boxy vzájemně propojené, aby zebry mohly procházet a vytvořit si vhodné skupiny samy. Docházelo však k neustálým šarvátkám. Sitauce se nezlepšila ani po rozdělení stáda na dvě poloviny, podle vzájemné náklonnosti. Nakonec byla provedena úprava, kdy každé zvíře mělo svůj box (Novák, Veselský 1978). Po všech úpravách je v pavilonu 15 boxů o velikosti 5,22 m² – 7,56 m². V každém jsou jesle na objemové krmivo, koryto na jadrné krmivo a tlakové napaječky. Napaječky začaly zebry používat s naprostou samozřejmostí záhy po transportu. Pavilon není vytápěn, teplota v zimním období ale neklesá pod 5° C. Výměna vzduchu je prováděna ventilátorem, bočními vyklápějícími okny a dělenými nebo letními dveřmi.

K pavilonu přiléhají betonové dvorky, v době výstavby čtyři, které byly postupně rozšířeny na šest betonových a jeden šotolinový. Na dvorky jsou pouštěni hřebci, vysokobřezí klisny, klisny s hříbaty, zvířata nutná k oddělení (onemocnění, stáří atd.) a při zmrzlém terénu ve výběhu v zimním období celé stádo. Na ně navazují dva šotolinokamenité výběhy o velikosti

1 500 m² a 500 m². Výška oplocení se pohybuje mezi 150–180 cm, je z vodorovných ocelových trubek o průměru 3,5 cm a s roztečí 32 cm. Hlavně v letním a podzimním období je využíván travnatý výběh o velikosti 2 000 m². Výška oplocení je 150–180 cm, je tvořeno z plotových dílců spojených ocelovými tyčemi o průměru 1,5 cm. Všechny výběhy jsou svažené, nedochází v nich k zadržování dešťové vody. Zebry byly dříve v letním období všechny zavírány na noc do pavilonu. V současné době jsou v době od poloviny května do začátku října venku bez zavírání. K dispozici mají s ohledem na počasí buď pouze šotolinový, nebo spojený šotolinový a travnatý výběh. Zebry oddělené na dvorku se zavírají vždy.

Krmnou dávku tvoří v letním období zelená píče, v dávce cca 30 kg na kus a den. Tvoří ji střídavě vojtěška, různé směsky, luční směs. V zimním období podáváme seno v dávce 8,5 kg. Z jadrných krmiv jsme dříve kombinovali směs Zoo ze ZZN, melasové krmivo pro koně a oves, nyní používáme granulovanou směs Koně-relax s přídavkem Vitamixu pro koně. V letním období je dávka 0,5 kg na kus, v zimním období 1 kg na kus a den. Dávka se zvyšuje s ohledem na březost a kojení a celkovou kondici zvířete. V zimním období se ke KD přidává řepa a jablka, v dávce 2 kg na kus a den. Celoročně je nyní přidáváno suché pečivo. Zvířata mají k dispozici v boxu i ve výběhu kusovou a lisovanou sůl. V letním období dostávají nepravidelně okus. Krmná dávka je podávána dvakrát denně, ráno zelená píče, jadrné krmivo (LO), řepa (ZO), odpoledne zbytek krmné dávky.

Celkem bylo v naší zoo od roku 1975 do roku 2010 evidováno 111 zvířat, 51 hřebců a 60 klisen. Z tohoto počtu bylo 92 narozených mláďat, 49 klisen (53,3%) a 43 hřebců (46,7%). Tento údaj je srovnatelný s údajem o počtu narozených hřebců a klisen v evropských zoo v období 1975–2010. Celkem se za toto období narodilo 397 mláďat, z toho bylo 211 klisen (53,1%) a 186 hřebců (46,9%).

Do naší zoo bylo dovezeno 19 zeber, z toho 8 hřebců a 11 klisen. Dva hřebci, Džespa a Markýz, byli přímo z odchytu. Markýz krátce po příchodu uhynul a do chovu se nezapořil. Do reprodukce se spolu s Džespu nejvíce zapojili další dva hřebci, Bert z mnichovského chovu a Nikita z berlínského chovu. Potom byli dovezeni Hakim (Dvůr Králové), Matt (Bojnice), Balduin (Herberstein) a Eddi (Tierpark Berlin). Z dovezených klisen bylo na začátku chovu deset z odchytu. Do reprodukce se nezapojila pouze odchytová Dina. Jako poslední byla dovezena Paddy 2, také z odchytu. Do naší zoo přišla v roce 1981 ve stáří 7 let. Pokus o zapojení do skupiny se nezdařil, došlo k útoku ostatních zeber. Paddy po tomto útoku oslepla, a poté chodila pouze na betonový dvorek. Po vypuštění z boxu se Paddy alespoň naučila reagovat na hlas ošetřovatele, při špatném směru ji dokázal usměrnit a nedocházelo tak k nárazům do hrazení. Po této negativní zkušenosti jsme v budoucnosti upustili od dovozu nových klisen. Všechny chovné klisny v historii zoo pocházely tedy od klisen zakládajících náš chov.

V našem chovu působilo devět hřebců. Od roku 1975 do 1983 odchytový Džespa, 1983–1993 Korn a Moc, 1993–1998 Bert, 1998–2003 Nikita, potom Hakim 2003–2004, Matt 2004–2007, Balduin 2007–2009 a Eddi 2009–2010. Nejvíce se na počtu narozených mláďat podíleli Džespa a Bert po 23, potom Korn 18, Nikita 12, Moc 11, Matt 4 a Balduin 1. Hakim působil v chovu krátce, byl bez mláďat. Eddi je nový hřebec. Při plemenitbě jsme většinou používali řízené připouštění, pouze výjimečně jsme měli hřebce ve stádě mezi klisnami. Řízené připouštění bylo prováděno na betonových dvorcích. Byla snaha, aby porody byly směřované k jarnímu období (Koníř, 2007). Tabulka č. 1 uvádí, že 65% narozených hříbat je mezi únorem a červnem, s vrcholem v dubnu.

Tab. č. 1: Porody klisen v Zoo Ústí n. L. (n=92)

leden	únor	březen	duben	květen	červen	červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec
6	13	9	16	10	12	9	4	5	1	4	3

Ve stádě byl pouze jednu sezonu Nikita, potom z důvodu horších výsledků při řízeném připouštění také Hakim, Balduin a Eddi. U Balduina muselo být toto pouštění pod kontrolou ošetřovatelů z důvodu možnosti útoku na návštěvníky. Pouze v letech 1983–1993 jsme měli dva dospělé hřebce, kteří pravidelně připouštěli. Oba byli odchováni v ústecké zoo a prováděli jsme řízené připouštění na předem určené klisny. V ostatních letech jsme měli jen jednoho plemenného hřebce.

Z klisen měly největší počet mláďat Gala a Unga po osmi, Blanka a Klaudie po sedmi, Uganda, Mocná a Bela měly šest mláďat. Těchto sedm klisen se na reprodukci podílelo z 52 %. Celkem se zapojilo do reprodukce 24 klisen.

Nejvyššího věku dosáhla Blanka, 26 let a 16 dní. Potom Unga (24 let a 4,5 měsíce) a Korn 16 let a 9 měsíců. U odchytových zvířat byl věk pouze odhadovaný, zvířata byla dovezena mladá, Gala a Mocná se dožily 18 let, Bela 17 let. Je potřeba říci, že některá zvířata byla po krátkém působení v chovu odvezena do jiných zoologických zahrad, s cílem chovat mladší zebry. Nejvyšší dosažený věk, který kdy zebra Hartmannové v evropském chovu dosáhla, je 27 let a devět měsíců. Tohoto věku se dožila klisna Betty z Mnichova.

Z 92 u nás narozených mláďat jich 38 (41,3%) odešlo do jiných chovatelských institucí. V roce 2010 byly evidovány naše odchovy v mnoha zoologických zahradách: Alma-Ata (Kazachstán), Hannover, Landau (Německo), Herberstein (Rakousko), Ponton (Anglie), Nowy Tomy (Polsko), Sigean (Francie) a Szeged (Maďarsko).

Celkem v naší zoo uhynulo od začátku chovu 38 zvířat do stáří tří let (41,3%) (tab. č. 2).

Tab. č. 2 Celkové úhyny zvířat

	1975-2010	%
ÚHYN DO 3 DNŮ	5	5,4
DO 30 DNŮ	2	2,2
DO 1 ROKU	21	22,8
DO 3 LET	10	10,9
CELKEM	38	41,3

Zajímavé je rozdělení celého období chovu na tři stejné časové úseky. Tabulka č. 3 je porovnáním úhynů s počtem narozených mláďat ve sledovaném období, nejvíce úhynů bylo v prvním období chovu (55%).

Tab. č. 3 Rozdělení úhynů do tří období a porovnání s počtem narozených mláďat

	1975-1987	%	1987-1999	%	1999-2010	%
ÚHYN DO 3 DNŮ	1		4		0	
DO 30 DNŮ	0		1		1	
DO 1 ROKU	15		4		2	
DO 3 LET	6		3		1	
ÚHYNY CELKEM	22	55	12	33,3	4	25
POČET MLÁĐAT	40		36		16	

Vysoké procento úhynů v prvním období bylo ovlivněno nejdříve v roce 1980 otravou rtutí, která byla obsažena v krmivu připraveném z mořeného osiva. Došlo k úhynu pěti zeber (Zuzana, Johny, Beny, Nina a Rita). Za následek otravy je možné označit i úhyn zvířete krátce nato narozeného. Nevysvětlitelná zůstala otrava dvou mladých hřebců (Beny, Don) fenoly v roce 1983. Jedinou stopou byl únik lehkého topného oleje do zebřího výběhu při plnění centrální topné nádrže (Skalka, 1986).

Zoologická zahrada v Ústí nad Labem hrála důležitou roli při sestavování světové plemenné

knihy a v koordinaci evropského chovu. Na jaře roku 1985 rozeslala dotazníkové listy do 59 zoologických zahrad, které byly uvedeny v posledních ročnících International Zoo Yearbook jako chovatelé zeber Hartmannové. Do 31. prosince 1985 došly odpovědi z 34 zoo (Skalka 1986). Získané údaje tvořily podklad pro vytvoření první plemenné knihy, kterou vydala ústecká zoo v roce 1986. Krátce nato vydala ústecká zoo doporučení k chovu zeber (Skalka, 2011). Poté byla vedením plemenné knihy pověřena zoologická zahrada v Marwellu. První plemennou knihu vydala v roce 1990, vycházela z údajů poskytnutých zoologickou zahradou v Ústí nad Labem (Hayward, 1990). Zoo v Marwellu vede tuto knihu dodnes. Ústecká zoo byla pověřena koordinováním chovu. Prvním koordinátorem byl MVDr. Vladimír Mikulica, CSc., tehdejší ředitel zoo. V roce 1995 byl jmenován koordinátorem RNDr. Jaroslav Zima, CSc., který měl v ústecké zoo na starosti zahraniční obchod. V roce 2003–2004 byl koordinátorem Mgr. Erich Kočner, zoologický náměstek. V roce 2005–2006 byl jmenován znovu RNDr. Jaroslav Zima, CSc. Od roku 2007 přešla funkce koordinátora do anglického Marwellu, pověřena byla Tanya Langenhorst.

Protože staříčkový 35letý pavilon zeber dosloužil, bylo rozhodnuto o výstavbě nového. Neustálé opravy jednak přestávaly mít smysl, ale zejména zařízení nesplňovalo požadavky EEP African Equids Husbandry Guidelines na chov těchto zvířat. Začalo se symbolicky v době výročí chovu v roce 2010. Bude se jednat o pavilon splňující nejpřísnější kritéria stanovená pro chov tohoto druhu.

Literatura:

Hayward, L., 1990: International Studbook for Hartmann's Mountain Zebra. Marwell Preservation Trust, Winchester, UK

Koniř, P., 2007: Osobní sdělení, Ústí nad Labem

Langenhorst, T., 2011: International studbook for Hartmann's mountain zebra *Equus zebra hartmannae* 2010, current until 31.12.2010. Marwell Wildlife, UK

Novák, J., Veselský, J., 1978: Zebry Hartmannové v Zoo Ústí nad Labem, Fauna Bohemiae Septentrionalis NO3, s.5-12

Skalka, P., 1986a: Chov zebry Hartmannové, *Equus zebra hartmannae* Matschie, 1898, ve světě a v Československu, *Gazella* 13, s.127-138

Skalka, P., 1986b: Zdravotní problematika zeber Hartmannové, Vysoká škola veterinární, Brno

Skalka, P., 1995: Písemné sdělení, Ústí nad Labem

Skalka, P., 2011: Písemné sdělení, Mladé Buky